

ARTIKELN

NAAR AANLEIDING VAN DEN DUITSCHEN SOCIOLOGENDAG IN WEENEN.

DOOR

S. R. STEINMETZ.

Welk een uitnemend gebruik zijn die kleine bijeenkomsten van louter vakgenooten geworden! Wij kennen ze gelukkig ook in ons land: Ethnologendag, Zoölogendag, Geologendag en nog wel meer. Zij zijn, meen ik, des te nuttiger, naarmate ze hun bijzondere trekken behouden, dus wanneer ze beperkt blijven tot vakgenooten, werkende vakgenooten, wanneer geen publiek de vergaderingen bijwoont, behalve de openingszitting misschien en eene algemeene vergadering, geringe beteekenis van de feesten, die tot den avond beperkt moeten zijn, bij behagelijke gelegenheid tot ongedwongen kennismaking en volle ruimte voor discussie. Maar, bovenal is noodig de stipte beperking tot het eigen vak, dus geen voordrachten buiten het vak om en liefst geen populaire. Bij eene zeer jonge en eenigszins vage wetenschap is wat strenge voorbereiding hoogst gewenscht: het bestuur kieze bepaalde sprekers uit, en stelle liefst een of in allen gevalle zeer weinige themata aan de orde. In verband hiermede dure de heele bijeenkomst niet te lang; natuurlijk iets langer wanneer vele vreemdelingen, die een lange reis maken, eraan deelnemen.

Aan het einde van zulk een samenzijn van ernstige vakgenooten moet ieder deelnemer den bevredigenden indruk hebben, dat een of ander punt in de wetenschap werkelijk een schrede verder gebracht is en dat het debat hout sneed, vruchtbaar was, tot eenige overtuiging en overeenstemming bracht. Ik herinner me nu nog een klein sociologencongres te Parijs, tientallen van jaren geleden, waar na ingaand debat de organisistische theorie ter aarde besteld werd.

Bij eene nog zoo onvaste wetenschap als de Sociologie is het meer dan anders noodig, dat deze eischen stipt in acht genomen worden, zullen de deelnemers niet een totaal onbevredigd gevoel meedragen, om niet te zeggen een van afkeer of moedeloosheid.

In hoeverre voldeed deze jongste sociologenbijeenkomst aan de hier gestelde eischen? Om te beginnen konden geen gelukkiger

tijd en plaats van bijeenkomst gekozen worden. Haast al te verleidelijk om zich wat vrije uren te gunnen voor de wonderrijke kunstmusea, voor Hollanders eerst recht aantrekkelijk, al om Breugel, en de heerlijke natuur rond de stad, het Wienerwald. Aanwezig waren uitnemende en bekende vertegenwoordigers der sociale en juridische wetenschappen in Oostenrijk en Duitschland, waaronder ook meerderen, die als hoofdvak de Sociologie beoefenen; van vele anderen kon men dit niet zeggen, al bezaten sommige van hen een grooten naam op ander gebied. Te betreuren was de afwezigheid van enkele anderen, onder wie ik in de eerste plaats Vierkandt zou willen noemen.

Bij menige, haast bij iedere andere vakbijeenkomst zouden opmerkingen gelijk deze als onnoodige pedanterie mogen gelden, maar hier, bij onze, zoo pijnlijk worstelende wetenschap komt het er te zeer op aan: „on lave son linge sale et sa famille”, maar de toekomstplannen en mogelijkheden der familie moeten evenmin in breeden kring van vreemdelingen besproken worden. Natuurlijk hebben wij niet openbaarheid te vreezen, maar wel openheid, ontbreken van grenzen, van eigen bijzonder gebied. Onbegrensdheid is de vloek der Sociologie, eigen beperkt gebied de eerste eisch voor haar vruchtbaar werk; de tweede is positieve arbeid op dit gebied en niet er naast, dus onderzoekingen; in de eerste eeuw maar geen algemeene beweringen meer, niets wat naar filosofie zweemt, we hebben er meer dan genoeg van gehad, eigenlijk tot nu haast niets anders. De derde eisch moet zijn: zwijgen, zoo men niet iets nieuws kan medeelen als vrucht van werkelijke onderzoekingen; niet eeuwig en altijd dezelfde algemeenheden herkauwen, niet steeds weer bestaansrecht proklameeren, plannen maken en dergelijke overbodigheden voor de zooveelste maal. Men overtuigt en wint er niemand mee.

Niet beweren, maar werken hebben wij noodig.

De vierde eisch zou zijn: strenge bewijsvoering, zoo streng als maar eenigszins mogelijk is; deze moet de roem van den socioloog wezen, al zijn vernuft moet hij aan haar wijden.

In Weenen was de van officieele zijde betoonde belangstelling in hoogste mate te waardeeren, en eveneens de smaakvolle, behagelijke en toch eenvoudige feestelijkheden, die den deelnemers werden aangeboden. Gelegenheid tot kennismaking en gesprekken zooveel men wenschen kon. Duidelijk bleek de belangstelling van vele jongeren voor deze wetenschap, wier toch zoo opvallende en hinderlijke teekenen van jeugd hen misschien minder kwetsen. Het maakte ook den indruk, dat de Sociologie in Deutsche landen populair is, ja in de mode, overigens, meen ik, alleen in Amerika. Men is ervoor, ook er achter? Is het noodig een strikte definitie en omgeping van het vak te geven, wat het is en wat niet? Kunnen de

resultaten niet later in- en toegedeeld worden? Zeker, dat kon best, als... ze er waren! Waren er reeksen van werkelijke onderzoeken met wel gegronde resultaten, met openbaringen en ontdekkingen van nieuwe feiten, samenhangen, regelmatigheden, inzichten, streng bewezen in scherp onderzoek... Ja, dan kon de definitie van het vak best later komen, en zou zij dan beter kunnen wezen. In woestijnen behoeven de grenzen niet zoo nauwkeurig getrokken te worden.

Ik ga na deze ontboezeming verder met mijn verhaal.

Over het aan de orde gestelde thema „Demokratie”, dat zeker niet een bijzonder sociologisch onderwerp kan genoemd worden en dat buitengewoon uitlokt tot... spreken, handelde het eerst de lang bekende Tönnies; zijn rede bevatte oordeelvellingen, voorspellingen, toekomstplannen, — eene politieke redevoering, maar dan voor professoren. H. Kelsen hield eene uitnemende voordracht van staatsrechtelijken aard over hetzelfde onderwerp, helder, verstandig en zeer belangrijk, maar... zelfs technisch-staatsrechtelijk. In eene juridische vergadering zou niemand hem verweten hebben buiten het staatsrecht te zijn gegaan. Hij vergat om zoo nauwkeurig mogelijk de kenmerkende trekken van het verschijnsel aan te geven, ook om na te gaan welke de verschillende typen ervan zijn, die in werkelijkheid voorkomen, hij gaf zich geen moeite het van de quasi-vormen te onderscheiden: hij wees niet op de sociale democratie, den democratischen geest en zeden, zoo sprekend in de Ver. Staten, wat wel geen socioloog zou verzuimd hebben, en hij behandelde niet de publieke opinie en haren in de democratie grooten invloed, in Engeland zoo duidelijk (Sidney Low) en dus ook niet hare vorming en uiting in de pers, de tijdschriften, de wetenschappelijke publicaties, de literatuur, in theater en revue. Als ik mij goed herinner, werd Tönnies' werk hierover niet genoemd. Democratie bleef zoo een enkelvoudige juridische entiteit, en is toch samengesteld en evenzeer alleen psycho- en sociologisch te begripen als autokratie, beide veel meer in elkaar overgaand, dan men „be-grifflich” inzien kan.

Merkwaardig, dat beide uitnemende sprekers het probleem haast niet sociologisch aanpakten, het was er toch juist de plaats voor geweest! Zij gingen niet uit van de groote verschillen in tijden en bij volken, niet van den samenhang hiervan met de wisselende maatschappijvormen, met kultuurhoogte en volksaard; zij zochten niet de ware kern, en stelden niet de schijnvormen vast, evenmin zochten zij de voorwaarden van echte ontplooiing en anderszijds die van hare gevaren en ziekten, noch die van herstel. Beide voortreffelijke geleerden hebben, dunkt mij, in hunne gedachtenrijke voordrachten, dit *sociologisch* probleem geen stap verder gebracht, ja het eigenlijk niet aangeroerd.

Werner Sombart, ook in Nederland een zeer bekend en erkend oekoonoom, wiens deelenrijke werken veel gelezen worden, en Othmar Spann, eveneens wel bekend als sociaalphilosoof, hadden het in vloeiende redevoeringen over de tegenstelling Sociologie en Sociale Philosophie. De eerste beschouwde de Sociologie als geestelijke wetenschap, en kon dat doen, toen hij eenmaal gezegd had: „Warenhaus ist Geist”, wat mij herinnerde aan zijn groote uitspraak eens in Amsterdam gedaan: „ist die Grosstadt nicht auch eine Wüste!” En Spann begaf zich diep in de kennisleer en de philosophie, waarbij hij licht verspreidde over „die reine Froschheit an sich”. Zeker heeft Sombart gelijk, dat de S. geen natuurwetenschap is, maar evenmin is zij toch zuivere geesteswetenschap, daarvoor is in haar objekt te veel materie; is er niet veel voor om haar maar in de aparte kategorie der sociale wetenschappen te houden? Spann's geestdriftig betoog was zuivere Sociale Philosophie: hij toog te velde tegen de causaliteit, en verwierp de teleologie wegens onbekendheid van het doel, zeker een groot bezwaar om er uit te verklaren, maar gewoonlijk stapt men daar overheen. „Gliedhaftigkeit” zou de kategorie der sociale verschijnselen zijn. Te zeer uitte zich de anti-mechanische wereldbeschouwing des sprekers, nu overigens weer meer populair, zooals vele publicaties toonen. Reeds dit op den voorgrond treden van de wereldbeschouwing plaatste Spann's redevoering, hoe verdienstelijk ook en hoe zeer door de corona gewaardeerd, buiten de sfeer van een wetenschappelijk congres. Van de natuurwetenschappen kunnen wij, ook nu zij en hunne resultaten kritisch gewogen worden en hun monopolie van wetenschap niet meer erkend wordt, nog altijd heel veel leeren, en wel vooral om meer te hechten aan zorgvuldige waarneming en nauwkeurige beschrijving. Het maakt op mij altijd den indruk, dat deze onderzoekers hun heele werk veel ernstiger opvatten dan wij het onze.

Het debat bracht de zaak niet veel verder, zooals gewoonlijk. Stoltenberg wilde bio- en psychosociologie invoeren; Tönnies onderscheidde „begriffliche” Sociologie en empirische, en sprak over hun tegenstelling. Maar als de eerste niet geheel met de tweede, met de ervaring, de feiten gepaard gaat, zal zij dan ooit tot eenig waar resultaat voeren? Is die eerste ooit meer dan een onnut woordenspel? Hij sprak ook over de tegenstelling tusschen Naturalisme en Supranaturalisme, die nog bestaat (en zeker wel zal blijven bestaan!), maar wat baat dit alles de Sociologie? Zij heeft toch maar een enkele taak: meer kennis van en inzicht in het sociale zijn en gebeuren te verwerven.

Adler meende, dat de zoo jonge Sociologie toch wel eene kennis-kritische grondlegging noodig had, en erkende het postulaat der causaliteit, net andersom als Spann. Hij sprak met vuur en gloed, uitstekend. Hij wilde de „Wertungen” buiten de theoretische S.

houden, wat, dunkt mij, volkomen juist en zeer noodig is. Terecht ook merkte hij op, dat die causaliteit zeer wel op psychisch gebied kan liggen, zij op zich zelve brengt geenerlei tendentie tot materialisme mede. Marx en Engels zouden hierop al gewezen hebben.

Oppenheimer wilde uiterlijke en innerlijke verschijnselen onderscheiden, — juist, maar niet spliksplinternieuw! Spann had het druk gehad over de beroemde vraag, wat er eerst was, het geheel of de deelen, en meende eerst het geheel. Oppenheimer eveneens. Een echte onnutte schoolvraag: het hangt m. i. van de verhouding af en is niet algemeen uit te maken. De boom is er eerder dan de planken, maar de planken en steenen eer dan het huis, de bladen eer dan het boek, de afzonderlijke gedachten eer dan de heele theorie, maar het gedachte woord eer dan de letters, de letters eer dan het geschreven woord, dorpen en burchten eer dan de staat.

Oppenheimer meende, dat wij in de S. uit moeten gaan van het individu, maar van het sociaal en oekonomisch gedetermineerde individu; heel juist, maar niet nieuw: Fairbanks wees er al op, dat er geen reine individuen bestaan, anders dan als fictie; homo ferus zou hoogstens pathologisch zijn, het meest verwaarloosde kind heeft toch eenige sociale relaties. Terecht merkt Oppenheimer ook op, dat de S. niet op de voltooiing van haar hulpvak, de psychologie, hoeft te wachten. Al zulk wachten zou eeuwig duren, daar de taak van iedere wetenschap oneindig, voltooiing niet denkbaar is. En dan geeft de volgende wetenschap toch ook veel „Anregung”, al is het maar in den vorm van vraagstukken en feiten, aan de voorgaande. En vooral: we zijn te ongeduldig, we kunnen niet wachten, en gelukkig kunnen we op ons eigen houtje ook al veel doen: feiten ontdekken en beschrijven en ordenen, regelmatigheden zoeken; de voorgaande wetenschap is haast altijd alleen maar voor het inzicht, het begrijpen noodig.

Von Wiese sprak over zijn eigen boek, niet over het komende tweede deel, dat de rechtvaardiging en de bekroning van het eerste moet zijn. Dat wonderlijke eerste deel, dat toch voor een goed stuk een catalogus van woorden is met vaak een heel korten commentaar, maakte hij helaas niet meer aannemelijk, wat toch nog wel noodig mag heeten. Een verdienste ervan was zeker, dat het brak met de traditie van de groote onderwerpen der S. als godsdienst, staat, enz. Zeer juist lijkt mij ook zijn stelling, dat de S. eene zuiver theoretische wetenschap is, maar dat normen en instellingen door haar theoretisch onderzocht kunnen worden. En even gewenscht komt mij Willbrandt's opmerking voor, dat de S. zich vooral buiten de wereld-beschouwingen moet houden. Sombart achtte het ideaal der natuurwetenschap voor de S. onbereikbaar, n.l. de volledige verklaarbaarheid, daar de menschelijke persoonlijkheid toch altijd mee doet. Volkomen juist, maar mij komt het zeer gelukkig voor, dat de eerste

nu pas kritisch over de mogelijkheid van dit ideaal voor zich nadenkt, en voor de S. weinig gewenscht zich die onmogelijkheid nu reeds voor te houden. Moet aan het kind, dat loopen leert, ingeprent worden, dat zevenmijlslarzen buiten zijn bereik liggen?

Op deze bijeenkomst waren eigenlijk alle sprekers van Spann's geest doordrongen, en zij praatten, uitnemend vaak, over Sociale Philosophie, maar niet over Sociologie.

Ten laatste gaf een dame, eene leerlinge van v. Wiese, een fiktief stuk S. ten beste, waarover de discussie nu eindelijk eens zakelijk had kunnen zijn, maar niet was. Zij trachtte de sociale processen en factoren in Zola's beroemd kunstwerk, de Rougon-Macquart's, te ontdekken en met symbolen (letters en cijfers) vast te leggen, dus de zeer persoonlijke, artistieke beeldingen van den rijk met fantasie begaafden dichter Zola, die zeide: „l'art est la nature vue à travers un tempérament”. Mag deze naturalistische poëzie gelden als sociaal materiaal? Natuurlijk niet! Geen anatoom zal toch de proporties der lichaamsdeelen aan beeldhouwwerken aflezen. Wel kan het kunstwerk, en dan het meest romantische eventueel evengoed, apéritief werken, opmerkzaam maken, signaleeren (Ch. Kingsley's Alton Locke: sweating), gevoel opwekken. Maar Zola beoogde kunst te geven, niet sociaal materiaal; bij keuze, rangschikking, proportionering stond het artistiek doel voorop, ja overheerschte zeker geheel; voor de waarheid in alle opzichten en niets dan de waarheid staat hij nergens in. Men onderschat hem als kunstenaar, wanneer men hem als sociaal waarnemer en beschrijver overschat. Dit werk kon hoogstens als zeer geschikte seminaar-oefening gelden, chirurgie op het fantoom. Verkwikkelijk erin was de poging het fiktieve materiaal positief te behandelen, minder gewenscht was het manoeuvreeren met die teekenen, die beter door gewone termen waren te vervangen geweest, veel gemakkelijker en duidelijker. Schijn-exactheid is een gevaar om de bedriegelijke illusie, die zij opwekt. Toch voel ik iets voor al het zoeken naar nieuwe wegen en middelen, dat klaarblijkelijk bij v. Wiese geschiedt, en niet het minst door hem zelve. Wij hebben er in de S. zoo dringend, zoo schreeuwend behoefte aan. Maar het moet geleid worden door zeer kritischen en zeer empirischen zin, anders loopt het uit op waardelooze kinderachtige fantasterij: het gevaar is heel groot.

Ik zelf gaf alleen, in tegenstelling tot al de philosophie, een kort betoog voor het groote nut dat de Sociographie behoort te hebben voor de Sociologie, n.l. dit, haar sociale feiten te geven, niet aparte, losse, maar, net omgekeerd, in hunne konkrete bedding, in hunne lokale konkreetheid, die overigens zoo wijd kan zijn als een geheel volk. Immers *de groote eigenschap der sociale feiten is hun nooit ontbrekende onderlinge samenhang*. Alle onderzoek eischt scheiding, analyse, dus abstractie, maar deze mag slechts voor dit doel dienen,

men bezinne zich altijd weer op dit karakter. Anders leidt zij heel licht tot leegheid, irrealiteit, vervalsching van de werkelijkheid. De abstrakte oekonomie heeft het wel getoond.

Zonder twijfel dient het sociogram meer te zijn dan een schets van lokale oekonomische toestanden met wat demographie, hoewel het zelfs dan nauwelijks met Demographie verward kan worden. Essentieel eigen is der Sociographie immers de alzijdigheid, terwijl de Demographie maar een paar zijden raakt. Bovendien behoort de beschrijving steeds meer in verfijning en inventiviteit toe te nemen en zal zij dit ook steeds meer. Dan zal de Sociologie in die Sociogrammen bij toeneming feiten, nieuwe feiten vinden en tevens nieuwe vraagstukken, ook empirisch-realistische waarschuwingen om zich vooral niet te verliezen in filosofie en spekulatie, of in vakken als staatsrecht en politiek. Zij zullen haar leeren nieuws te geven en anders te ... zwijgen.

Men kan er, dunkt mij, niet genoeg nadruk op leggen, dat wij, als positieve wetenschap, die toch zelfstandig wil zijn, d.i. een eigen taak wil vervullen, ontdekken moeten. Wij moeten daarentegen niet doen als een jong mensch, die zich al bezint op het leven, dat hij nog leven moet. Wijsheid a priori, vóór onze eigen ervaring, baat ons niet. Alleen het frissche uitvoeren van onze bijzondere taak kan den vloek van ons nemen, dat wij nu eenmaal zoo vele wetenschappen als voorgangers hebben, dat we kleinkind zijn. Ons groot voorgeslacht dreigt ons evenzeer te hinderen als de niet zoo kloeke naaste verwanten, de natuurwetenschap evenzeer als de oekonomie. Een ferme, begaafde jongen wil zelf, vrij van grootvaders traditie en van de lessen der ooms en tantes in het leven springen en eigen ervaring opdoen, nieuwe dingen beleven.

De Sociologendag in Weenen bood veel en veel goeds in uitnemenden vorm, maar het was niet wat het had moeten zijn: het was niet of onvoldoende: Sociologie.
